

Herman Dalmatin, Rasprava o bitima, latinski tekst uspostavio, hrvatski prijevod izradio, kritički komentar i napomene uz tekst napisao Antun Slavko Kalenić, Pula, 1990 (»Istra kroz stoljeća«, kolo X, knj. 55, 56)

U desetom kolu serije *Istra kroz stoljeća* (knjiga 55 i 56, Pula, 1990) objavljen je spis Hermana Dalmatina *Rasprava o bitima* u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu Antuna Slavka Kalenića. Uvodne rasprave napisali su Franjo Šanjek, Antun Slavko Kalenić, Žarko Dadić i Franjo Zenko. Glavni urednik kola je Zvane Črnja, a direktor edicije Aldo Kliman. Izdavač je *Čakavski sabor* - Pula.

U prvom svesku objavljen je izvorni latinski tekst Hermanove rasprave u kritičkom izdanju i s kritičkim komentarom Slavka Kalenića. Uz izvorni latinski tekst tiskana je biografska rasprava Franje Šanjeka o Hermanu, bibliografija sekundarne literature o Hermanu, koju je sastavio također F. Šanjek, te predgovor prevodioca Slavka Kalenića o teškoćama i problemima uspostave latinskog teksta i kritičkog izdanja Hermanove *Rasprave o bitima*. U drugom svesku, uz hrvatski prijevod Hermanove *Rasprave o bitima*, objavljene su rasprave Žarka Dadića o Hermanu Dalmatinu kao znanstveniku i Franje Zenka o filozofskom aspektu Hermanova djela kao putokaza u tamno porijeklo europske znanosti. Prevodilac Hermanove rasprave Slavko Kalenić napisao je napomene uz tekst u smislu realnog komentara, indeks imena na latinskom i hrvatskom, kao i indeks pojmova, također latinski i hrvatski.

Značenje Hermana Dalmatina za hrvatsku filozofsku baštinu i hrvatsku kulturnu povijest uopće možemo izložiti i na slijedećem primjeru: Kada je Kruno Krstić 1968. g. na simpoziju »Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti« Hrvatskog filozofskog društva održao predavanje pod naslovom »Počeci filozofije u Hrvatskoj«, onda je on te početke, tj. humanističke mislioce, locirao na kraj 14. odnosno početak 15. st. Taj tekst objavljen je mnogo kasnije, tj. 1975. g. u *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1-2/1975. g. - bez izmjena. Kada smo ga, međutim, iz dužne zahvalnosti i poštovanja prema jednom od inicijatora obnovljenog programa istraživanja hrvatske filozofske baštine u *Institutu za filozofiju* objavili u međunarodnom izdanju *Studia historiae philosophiae Croaticae* 1990. g., nužno je bilo dodati i bilješku: novija istraživanja i spoznaje ne datiraju sigurne i neosporne dokumente filozofskih radova u Hrvata u 14. ili 15. st., nego u 12. st. *Razlog nužnosti te bilješke bilo je djelo Hermana Dalmatina*.

Značenje tog prijevoda i izdanja Hermanove *Rasprave o bitima* nije, međutim, samo u izuzetnoj važnosti Hermanova djela za hrvatsku kulturnu povijest nego i povrh toga u temeljitoj biografskoj, bibliografskoj, filološkoj, znanstvenoj i filozofskoj obradi i opremi publikacije.

U predgovoru »Herman Dalmatin (...) Bio-bibliografski prilozi« izlaže Franjo Šanjek podatke o Hermanovu životu, djelu i utjecaju te izlaže neke stavove istraživača o značenju i karakteristikama Hermanova djela. Biobibliografskim podacima nadodana je bibliografija djela u kojima se obrađuje ili spominje Herman Dalmatin.

Herman Dalmatin rođen je u središnjoj Istri, kako sam kaže, a suvremenicima je bio poznat kao »Dalmata« ili »Sclavus« »de Carinthia«, »Secundus« i »Nellingannensis«. Najvjerojatnije je potomak Hrvata koji su na prelasku iz 6. u 7. st. kolonizirali istarski poluotok. Oko 1130. g. napušta Istru i posvećuje se znanstveničkom lutalačkom životu. Od

1130. do 1135. studira u Charteresu i Parizu, a učitelj mu je Thierry iz Charteresa. Oko 1135. g. sa svojim prijateljem Robertom od Kettona odlazi na putovanje po zemljama sjevernog Sredozemlja i Bliskog istoka. U Španjolskoj između 1138. i 1143. bavi se studijem astronomije-astrologije na temelju arapskih tekstova. S Robertom od Kettona radi na prijevodu *Kurana*, te dovršava latinsku redakciju rasprava o islamu *De generatione Mahumet* i *Doctrina Mahumet*. Godine 1143. odlazi u Toulouse i Béziers, gdje završava spis *De essentiis* i prvu latinsku verziju Ptolemejeve *Planisfere*. Nakon toga kronologija postaje nesigurna. Šanjek također ocjenjuje glavno Hermanovo djelo *De essentiis* upućujući na njegove izvore (Indijci, Kaldejci, Babilonci, Egipćani, Židovi, Arapi, kršćanstvo), ali i njegovu izvornost. Posebno je istaknut i Hermanov doprinos upoznavanju islama na Zapadu, kao i Hermanova prevodilačka tehnika izravnog prijevoda s arapskog na latinski. Popis Hermanovih djela raščlanjen je u tri kategorije: a) izvorni radovi i kompilacije, b) prijevodi i c) atribucije. U 12. i 13. st. Hermanovo djelo poznato je i cijenjeno, no u doba humanizma i renesanse polako pada u zaborav iz kojega izlazi početkom 19. i 20. stoljeća. U članku daje Šanjek kratak, ali informativan prikaz temeljnih radova i teza o Hermanu. Kako je spomenuto, članku je dodana bibliografija radova o Hermanu.

U drugom predgovoru prvog sveska »Temeljni problemi uspostave teksta« prevodilac Antun Slavko Kalenić daje opis rukopisa prema kojima je izrađeno ovo kritičko izdanje kao i kritički osvrt na dosadašnja moderna izdanja Hermanova spisa (Haskins, Burnett, Alonso). Na osnovi usporedbe i analize rukopisa konstruirao Kalenić rodoslovno razvojno stablo rukopisa u odnosu na izgubljeni izvornik, obrazlaže svoju razdiobu rasprave i znatnu pažnju posvećuje problemu praznina u tekstu i interpolacija. Taj članak je izuzetno informativan, iako filološki neobrazovanom čitaocu teže pristupačan, jer daje uvid u prevodiočevu radionicu, u jedan niz problema s kojima se susreće svaki istraživač latinskih rukopisa i tekstova tog perioda. Ti problemi su stalni kamen spoticanja svakom istraživaču hrvatskog (filozofskog) latinizeta, no oni su ovdje u tom kontekstu prvi puta jasno formulirani. U tom je smislu Kalenićev prijevod spisa *De essentiis*, njegov popratni tekst o problemima uspostave teksta i filološke obrade, njegov kritički i realni komentar tekstu primjer kako bi se filološki trebao obraditi svaki hrvatski filozofski latinistički tekst i autor. Nažalost, to je posao koji još nije objavljen i koji tek predstoji.

U prvom predgovoru drugog sveska »Herman Dalmatin kao znanstvenik« izložio je Žarko Dadić prirodnofilozofske i prirodnoznanstvene aspekte Hermanova djela. Dadić se prvo osvrće na Hermanov prevodilački i kompilatorski rad za koji kaže da predstavlja temelj za njegova kasnija razmišljanja o astrologiji. Osim za astrologiju interesirao se Herman i za astronomiju, što se vidi iz njegova prijevoda Ptolemejeve *Planisphere*. To djelo dalo je temeljna znanja o astrolabu, a ima indicija da je i Herman preveo ili sam napisao jedno djelo o astrolabu. Potom daje Dadić iscrpan prikaz Hermanova djela *De essentiis* u kojemu su sadržana glavna Hermanova prirodnoznanstvena shvaćanja. Po Hermanu Bog kao prvotni uzrok iz ničega stvara načela. Tvarna načela su elementarna sjemena, a oblik su vrste stvari. Elementarna sjemena dijele se na esenciju i supstanciju. Krugovi esencije potiču supstanciju na gibanje. Supstancija se dijeli na četiri elementa kao i kod Aristotela, a iznad njih se nalazi osam sfera esencije. Ta struktura svijeta ima dva ekstrema. Jedan je zemlja, a drugi je vanjski koji omeđuje cijeli svijet. Dadić pritom konstatira utjecaj kako Platonova, tako i Aristotelova učenja. Dadić daje iscrpan prikaz Hermanova shvaćanja planetarnog sustava kao i njegove argumentacije za to shvaćanje. On upućuje na značajnu ulogu Euklidovih *Elementata* u Hermanovoj argumentaciji u *De essentiis*. Posebnu pažnju obraća Dadić na Hermanov sustav gibanja Merkura i Venere oko Sunca. Utjecaj tog Hermanova shvaćanja na srednjovjekovne znanstvenike nije još istražen, ali načelno, logič-

kim slijedom zaključivanja, iz tog sustava može proizaći heliocentrični sustav. Dadić tumači Hermanovo učenje i kao, između ostalog, djelatnost mogućeg prenositelja ideje o okretanju Venere i Merkura oko Sunca i stoga kao važnu sponu u razvitku nebeskog sustava.

U drugom predgovoru drugog sveska »Herman Dalmatin: Putokaz u tamno porijeklo evropske znanosti« analizira Franjo Zenko filozofske aspekte Hermanova djela. Prije svega, upozorava na duboku cezuru u duhovno-povijesnom životu europskog duha, čiji je rezultat i ponovno otkriće (zaboravljenog) Hermana u 19. st. U tom smislu otkriće i recepcija Hermana vođena je pitanjem: kako je »poganski« Aristotel postao Filozofom latinsko-kršćanskog Zapada. (U tom sklopu se upozorava i na to da upoznavanje Hermana u Hrvatskoj nije potakla historiografija hrvatske filozofije, nego povijest znanosti.) U okviru tako postavljenog pitanja pokazuje se kako Hermanov rad na prevodenju astronomsko-astroloških spisa, a tako i njegov originalni spis *De essentiis* kao usvajanje Aristotelove prirodne filozofije prije nego što su originalni prirodnofilozofski Aristotelovi spisi bili poznati i recipirani na Zapadu. Time je Herman apostrofirani kao posrednik koji je izravno pridonio konstituiranju latinskog aristotelizma 12. st. Osim te ocjene Hermana kao onoga koji je pridonio razvoju aristotelizma na Zapadu upućuje Zenko na potrebu da se Hermanovo djelo istraži samo u sebi, slijedeći imanentno tematsko-problematsko ishodište i strukturu njegovih djela. Zenko tumači Hermanov kritički stav prema istočnjačkoj i zapadnjačkoj mudrosti u tom smislu da je, unatoč tome što su osvijetljeni ekstremi, cjelina ostala neprovidna, jer ono srednje nije proučeno i tematizirano. Ono srednje pokazuje se kao pozitivno određenje Hermanova predmeta - astrologija. Nju, međutim, nije utemeljio Aristotel sa svojim prirodnofilozofskim spisima, nego »umni astrolozi«. U tom smislu Zenko ističe da ne može biti govora o Hermanovu aristotelizmu kao intencionalnom opredjeljenju. Završno Zenko obraća pažnju na Hermanovu metodologijsku shemu u *De essentiis* u kojoj se ujedinjaju platonički i kršćansko-teologijski utjecaji, čime ona odudara od »prirodnofilozofijskog« karaktera arapskog aristotelizma i samog Aristotela. Zenko upućuje na to da i druge, a ne samo Hermanova, astrologije imaju teologijsku pozadinu. Na kraju Zenko ponovo ističe ulogu srednjeg koja je bitno odredila Hermanovo djelo.

Na kraju treba istaći da je prijevod *De essentiis* S. Kalenića izuzetno čitak i razumljiv čemu svakako pridonosi njegov kritički, a također i realni komentar. Poneki se istraživač možda i neće složiti s nekim prevodilačkim rješenjima, ali njegovo neslaganje upravo je omogućeno time što je uz hrvatski prijevod dan i latinski izvornik i kritički komentar. Šteta je, međutim, da latinski izvornik i hrvatski prijevod nisu otisnuti paralelno - nego u odvojenim knjigama - što bi omogućilo lakšu usporedbu.

Izdanje Hermanova spisa *De essentiis* svakako je izuzetno vrijedan prevodilački i urednički pothvat primjereno bio-bibliografski, filološki, znanstveno i filozofski opremljen. Trebao bi biti uzorom i poticajem za slična izdanja tekstova iz područja hrvatskog filozofskog latinитета.

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN